

גדולה מסך חלקיה

צניעות כעקרון יסוד (תגובה לנדב שנרב)

מיכל טיקוצ'ינסקי

מקורות לחובת הצניעות*

"הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דרש ממך פי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך"¹. הבנת מושג הצניעות בהלכה מחייבת עיון במקורות המוקדמים המעצבים את ערך הצניעות. הפסוק הזה מתוך ספר מיכה מבטא בצורה הקולעת ביותר את העובדה שהצניעות, על מהותה וגרירה גם יחד, קשורה לנוכחות ה' בעולם ונובעת ממנה.² אולי משום כך נמנית הצניעות כאחד משלושת עקרונות היסוד שהם תמצית

הרבנית עו"ד
מיכל טיקוצ'ינסקי
היא ראש בית
המדרש לנשים
בבית מורשה

* תורתית נתונה לרב יהודה ברנדס. כמו כן אני מודה לחברותיי לקבוצת הדין, שהתכנסה מספר פעמים בשנה האחרונה כדי לגבש מסמך הדרכה לענייני צניעות. המסמך טרם ראה אור והוא עדיין בשלבי גיבוש. יש להניח שהמאמר מושפע מהרבה שעות דיון ושיח ומשוקעים בו גם רעיונות של נשים אחרות שהיו שותפות לשיח: נעמי אדלר, תהילה אליצור, לאה ויזל, רחל וכטפוגל, מירב טובול כהנא, נעה לאו, פנינה נויבירט, אילת סגל, מלכה פיוטרקובסקי, חנה פרידמן, אושרה קורן, אסתי רזונברג ורחל שפרכר פרנקל. עם זאת, הדברים שנכתבו כאן מתעדים את השקפת עולמי בלבד, והאחריות על הדברים היא שלי בלבד.

מיכה ו, ח. 1

ראו סוכה מט ע"ב: "והצנע לכת עם אלהיך - זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה. והלא דברים קל וחומר: ומה דברים שדרכן לעשותן בפרהסיא - אמרה תורה הצנע לכת, דברים שדרכן לעשותן בצנעא - על אחת כמה וכמה", ורש"י שם. הדרשה גזרת מ"והצנע לכת" הוראה שלא לקיים שמחות ראוותניות ומורה, להבדיל, שגם את סדרי הלויית המת יש לקיים בצניעות. בקל וחומר מפיקה מכך הדרשה חובה לנהוג בצניעות גם בנושאים שמלכתחילה אינם נעשים בפרהסיא. 2

התורה, לדברי הנביא.³ קישור בין צניעות לנוכחות ה' מצוי כבר בתורה עצמה בפרשת שמירת הטהרה והנקיות במחנה הצבא: "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ לְהִצִּילֶךָ וְלָתֵת אִיכָּה לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה כָּה עֲרוֹת דָּבָר וְשָׁב מֵאֲחֵרֶיךָ".⁴ גם כאן ביטוייה של הקדושה הוא בחובת הנקיות ובהצנעת "ערות דבר", ואלו נדרשים כיוון שה' אלוֹקֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּמַחֲנֶךָ.⁵ החיבור בין שני הפסוקים, בין הקריאה המוסרית של הנביא ובין ההוראה המעשית של התורה, מעצב את הצניעות כערך רחב-היקף המתפרט גם לביטויים מעשיים בהקשרים קונקרטיים. כשם שחזו"ת נוכחותו של הקב"ה מלווה את האדם בכל דרכיו, כך גם עניין הצניעות מתרחב למגוון של תחומים ולרמות שונות של חיוב. על כן, "הלכות צניעות" אינן מרוכזות תחת כותרת אחת, ואין למצוא אותן סדורות במסכת אחת או בפרק אחד מספרות ההלכה. המסקנה כי אין מקור להלכות צניעות נובעת מהנחות יסוד שגויות ולא מהיעדרן בשיח ההלכתי.

היישום המעשי הראשוני של הוראת ההצנעה הוא של כיסוי הערווה. מקור ראשוני לכך מצוי בפרשת נח, בהערכה השלילית את ראיית ערוותו על ידי חם, ובכיסויה על ידי שם ויפת. המשנה במסכת ברכות אוסרת לקרוא את שמע' - ושאר דברים שבקדושה - בפני הערווה, ובגמרא מבואר שהאיסור לקרוא כנגד הערווה כולל גם ערוות גוי ולדעות מסוימות גם ערוות קטן. העולה מן הסוגיה הוא שהגדרת האיברים האינטימיים כערווה אינה נתונה לשיקולים משתנים או להסברים על רקע תרבותי. מדובר בהגדרה יסודית שאי אפשר לערער עליה, וגם אם במקומות מסוימים ערכי הצניעות הבסיסיים אינם נשמרים, הם עדיין מחייבים. מעבר להגדרות הבסיסיות המוחלטות של ערווה, קיימים גם חלקים בגוף האדם שמירת החובה להצניעם תלויה בהקשר תרבותי ובמוסכמות חברתיות.⁷

הצניעות בלבוש, הטהרה והנקיות אינן עומדות בפני עצמן. הן משמשות ביטוי חיצוני להלך נפש פנימי שהתורה מבקשת לסגל לנו. על כן, מלבד השפעת מידה זו על צורת הלבוש, ישנם ביטויים נוספים של אותו ערך המצויים בתחומים הלכתיים אחרים לגמרי. נדגים זאת ממקור שבו כולל אין רגילים להביא בדיונים המקובלים על צניעות במחזורינו. המשנה הראשונה במסכת בבא בתרא עוסקת בחיוב שכנים לבנות מחיצה בין חצרות בתיהם. בעקבות המשנה מתקיים בגמרא דיון במושג "היזק

3 ראו מכות כד ע"א.

4 ראו דברים כג, י-טו.

5 השימוש של התורה במילים "ה'... מתהלך" מחייב הצצה בסיפור גן עדן, בתוכנה האנושית הראשונה שנוכחות ה' מחייבת את האדם להסתיר את ערוותו. ראו בראשית ג, ז-ח. ההקבלה המדויקת משליכה לא רק על הבנת הפסוקים מדברים אלא גם על הבנת הפסוקים מבראשית, על הזיקה ההדוקה בין נוכחות ה' והקדושה לבין תחושת העירום והצורך בלבוש. ראו גם יהודה ברנדס, 'שבילה לקריאת שמע וללימוד תורה', מדע תורתך, ברכות, ט, אתר בית מורשה, <http://www.bmj.org.il/files/1841360071572.pdf>.

6 ברכות ג, ב

7 ברכות כה ע"ב, וראו בהרחבה יהודה ברנדס, 'ערווה במקום קדושה', מדע תורתך, ברכות, י, אתר בית מורשה, <http://www.bmj.org.il/files/31347338174.pdf>. וכדברי בעל ה'תורה תמימה': "ייתכן לומר דאירי באלה האומות הפראים הדרים בין הרי אפריקא ועוד במקומות שאינן מיושבים כראוי שדרכם לילך ערומים, כמובא בספרי ידיעות העולם, והוא אמינא כיון שדרכם בכך הרי הם כבהמות וחיות אשר מכיון שרגילים לילך כמו שנבראו אין חשוכין איסורי ערוה...". ראו 'תורה תמימה', בראשית, פרק ט, הערה כ; יהודה ברנדס, יהדות וזכויות אדם, בין צלם אלוהים לגוי קדוש, ירושלים תשע"ג, עמ' 106-110.

ראייה", מושג המבטא את הפגיעה בפרטיות של האדם כאשר השכן יכול לראות את הנעשה בחצרו.⁸ מן הסוגיה מתברר שקיים מגוון של מפגעים הנובעים מן ההבטה והראייה: החל בחשש לעין הרע וכלה בהגבלת אפשרויות השימוש בשטח כאשר הוא חשוף לעיני השכנים. הצנעת השימושים האישיים והפרטיים המתחייבת מן הדיון היא ביטוי לרצון להגן על ערכי האינטימיות והזכות לפרטיות.⁹ הרצון למנוע את ההצצה אל נבכי ענייניו האישיים של האדם ומנהגים שונים הנוגעים לכך מקבלים גושפנקה הלכתית בדמות מחיצה בגובה ד' אמות, מעל גובה עיני האדם, בחצר. בהמשך המסכת מוזכר האיסור לפתוח פתח כנגד פתח לחצר השותפים, כדי למנוע אפשרות הסתכלות ומשום צניעות. קל וחומר שמוטלות מגבלות על פתיחת חלונות מול החלונות של בית השכן, שכן ברור שאין לאפשר הצצה אל תוך הבית הפרטי.¹⁰ המקור לכל מערכת המגבלות על הראייה אל חצרו וביתו של השכן הוא בדרשת ר' יוחנן: "אמר רבי יוחנן, דאמר קרא: וישא בלעם את עינו וירא את ישראל שוכן לשבטיו, מה ראה? ראה שאין פתחי אהליהם מכוונין זה לזה, אמר: ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה".¹¹ כמו במצוות מחנה, גם בבית וביישוב משמשת הצניעות, במובן של שמירה על הפרטיות והאינטימיות, תנאי להשראת השכינה.

המקורות כגורם מעצב

נמצאנו למדים שהיסודות להלכות צניעות אינם מצויים במתח שבין המינים ואינם נובעים מחשש לאיסורי עריות ומגרימת הרהורים.¹² אך אין להסיק מכך שאין להלכות צניעות מקור כלל. המאמץ לייבון המקורות של גדרי הצניעות ושיעוריה אינו נובע מעקשנות פלפלנית. ישנה חשיבות רבה ללימוד הלכות צניעות ממקורן, שכן היישומים ההלכתיים חייבים לנבוע מן המגמות היסודיות של ערכי הצניעות ולשקפן נאמנה. כל ניסיון להיתלות במקור שגוי מעוות את התוצאה ההלכתית, בין לטוב בין למוטב, בין שהלומד אותם מבקש להרחיב צניעות ובין שהוא מבקש למעט בה.

המקורות ההלכתיים שהבאנו משתרעים מהמרחב הפרטי ועד לשטח הציבורי, מצניעות בלבוש והעמידה לפני ה' ועד להקפדה על מראה פניה של רשות הרבים המתפרטת למכלול הוראות הקשורות להנדסת בניין ותכנון ערים. הדוגמאות הללו

8 בגמרא נחלקו אם קיימת חובה להקים מחיצה, או שרי בחלוקה ללא מחיצה. וכנגזרת מתקיים דיון אם היוק ראייה שמיה היוק אם לאו. להלכה פוסקים שהיוק ראייה שמיה היוק, וכפירוש הפשוט במשנה שמחיצה היא קיר ולא פעולת החצייה. על מידת ההכרח לגזור מן המשנה את המושג של היוק ראייה ראו בבא בתרא, ב-ג; עוזיאל פוקס, 'עריכתה ומגמתה של סוגיית הפתיחה למסכת בבא בתרא', סידרא, כג (תשס"ח), עמ' 83-105.

9 המחלוקת בקשר לחצר אינה קיימת כאשר לבית הפרטי, או לגינה ולשדות בשעה שהם בזמן הבשלה, כיוון שברור שערך הפרטיות והצורך באינטימיות מוגנים בהקשרים רבים ואינם שנויים במחלוקת. ראו רצף הראיות בבבא בתרא, ב, ב; נחום רקובר, 'צנעת הפרט, ירושלים תשס"ו', <http://www.daat.ac.il/daat/v1/prat/prat01.pdf>.

10 ראו רש"י, בבא בתרא ס ע"א, ד"ה 'לא יפתח'.

11 בבא בתרא ס ע"א.

12 ודוק, סימן כא באבן העזר איננו מקור לחובת הצניעות אלא יש בו הוראות לגבר להימנע משקיעה בענייני עריות. וכך גם כל סוגיות "ערווה" - קול באישה וכדומה. אלו לא באו להגביל את הנשים אלא את הגברים.

עוסקות במקרים ספציפיים, אך מהן יש לגזור הלכות שונות להקשרים חדשים ומתחדשים. על מנת לעשות כן, עלינו לשאול את עצמנו: מה הם גבולות הפרטיות? מתי נחשב דבר כלשהו למציצני ומתי השיתוף מכורך? מתי נחשב חושפניים ומתי נחשב כנים וישרים, פתוחים ולבביים?

כדי להגיע למתווה נכון, עלינו לעיין בסוגיות נוספות. מול התיאורים המעצימים את חובת הצניעות עומדות סוגיות אחרות המעמידות ערכים אחרים המצדיקים גילוי וחשיפה, ומייצבים את הצניעות הנדרשת בנקודת איזון שונה. הסוגיות המתארות את שמואל הבודק באמתו,¹³ סוגיות פריעת הסוטה וקריעת בגדיה¹⁴ והסוגיות המציגות תיאורים פלסטיים של בדיקות המצורע ואופני סקילת האישה¹⁵ שנמנו במאמרו של נרב שנרב, כולן הן סוגיות כאלה. על סוגיות אלו אפשר להוסיף סוגיות נוספות, כגון סוגיית הנשים הכובסות, שללא ספק נוהגות בחוסר צניעות בשעה זו, אך אינן עוברות בכך על איסור.¹⁶ כל הסוגיות הללו מתארות הקשרים שונים ומלמדות שחובת הצניעות אינה יכולה להיות פלקטית ואחידה. היא חייבת להיות מותאמת למצבים המשתנים שבהם נמצא האדם. כל הסוגיות הללו נכנסות להקשר הנכון כשמבינים את חובת הצניעות לאשורה. רק עיון מדויק במערכת המקורות השלמה מאפשר ליצור מתווה ברור של מהות הצניעות ודרכי יישומה.

מן העיון בסוגיות עולה שיש להבחין בין השימושים הראויים בבית לבין השימושים הראויים בחצר. לפיכך יש להבחין בין מידת הצניעות המתחייבת בין השכנים באזורים שונים של המרחב שבין הפרטי לציבורי, על פי טיב השימושים המקובל בהם. אין לכך אמות מידה אחידות ומדויקות. ברור שאין להציף לבית השכן כי ללא ספק יש בכך פגיעה בצניעות ופרטיותו. אך אין זה ברור ביחס לשימושים שאדם עושה בחצרו. ודאי שגדרות יועילו להגן גם שם על הפרטיות, אך בידול חמור וקיצוני מדי עשוי גם לפגום בצורך בשיתוף וביחסי שכנים. מבטי העוברים ושבים בשדה העומדת בקמותיה¹⁷ נחשבים למזיקים ופולשניים, אך סתם שדה מעוברת אינה מעוררת קנאה ואינה פוגעת בפרטיות בעל השדה. ובכל אלו יש גם חשיבות לשאלה מה מקובל ואיך אנשים רואים את החשיפה, אם כמציצנות והיזק או כעניין שגרתי חסר משמעות. הצצה לתלוש משכורת של חבר תיחשב לעזות פנים, וחשיפתו על ידי העובד תיחשב לרוב כבוטות או התרברבות. עם זאת, לעתים נובעת פעולה כזו מצורך בכיקורת, או מיצירת שקיפות. דבר זה עשוי להיעשות גם לצורכי בדיקת רמת המסים ששולמה והתאמתה לחוק. אפשר לבחון דפוסי התנהגות שונים ברשתות החברתיות, או באופן ניהול שיחות אישיות בטלפון הנייד במקומות ציבוריים. יש הנוטים לדווח לכל העולם על כל פרט אישי המתרחש אצלם בבית או בחיים, ואחרים מצניעים גם מידע שגרתי וגלוי על חייהם. יש המתנסחים בעדינות ויש בבוטות. אחדים מנהלים שיחות שקטות וממעטים בהן בפומבי ואחרים מנהלים שיחות קולניות גם אם נושא השיחה אינו ראוי להישמע קבל עם ועדה. פערי האישיות הנחשפים בהתנהגויות אלה מופיעים גם בהבדלים בין

13 נידה מז ע"א.

14 סוטה א, ה; סוטה ז ע"א.

15 סנהדרין מה ע"א.

16 בבא בתרא נט ע"ב.

17 בבא בתרא ב ע"ב; בבא מציעא קז ע"א.

הלומד השקט למי שלומד בצעקות וממלא את כל בית המדרש בלימודו, בין המתפלל בלחש למי שמתפלל באופן שמושך אליו תשומת לב בתנועותיו ובקולו. גם בחירה לתאר בלשון מדויקת חוויות רוחניות, כגון הדגשת הקרבה לה', עשויה להיות נגועה בחוסר צניעות. צניעות בלבוש אף היא נמדדת על פי הנסיבות, ובהתאם להקשר. אינו דומה מקום עבודה לשפת הים, ואינו דומה בית הכנסת לרשות הרבים, או שבת ליום חול.

כריכת מושגי הצניעות הפנימיים - הצורך בהסתרה ובשמירה על האינטימיות בשלל נושאים - עם הצניעות בלבוש מבארת עניין נוסף. כעת מתברר מדוע יש המתלכשים בצניעות על פי כל הגדרים המחמירים אך אינם נראים צנועים. ולהפך, איך גם מי שאינו גדור על פי ההוראות האחרונות שיצאו ממשמרות הצניעות אינו בהכרח לא צנוע. מתברר כי הגדרים אינם מועילים למי שלא הפנים את הערך עצמו. מעמדו הרוחני של כל אדם אינו נאמד על פי מראהו החיצוני, ותחפושת בלבוש אינה מצליחה להוליך שולל את מי שעניו רואות. למעשה, מי שמסגל לעצמו את תכונת הצניעות ואת המידה שביסודה, של ה' המתהלך במחנה, של הצורך בכבוד, אינו זקוק להדרכה מדוקדקת בדבר פרטי הלבוש. מי שצריך הדרכה, זו ככל הנראה גם לא תועיל לו. יש להדגיש שללא ספק בכל אדם מצויה השניות. כל אחד ואחת מאתנו נע בין הצורך להבליט ולחשוף, הרצון להישמע, לקבל תגובה וללמוד את עצמו באמצעות העולם, לבין הצורך והרצון לשמור על מרחב אישי, לטפח את הסוד ולגדור את עצמו ואת תוכיותו בפני העולם. מי שיש לו באופן בסיסי צורך גם להסתיר ולא רק צורך לגלות - לא רק שאינו זקוק להדרכה, אלא גם אין בנמצא הדרכה קולעת כזו. נקודת האיון נגזרת בקווים עדינים ומדויקים מאישיותו, והיא נכונה ומתאימה רק לו. אין נקודת איון "נכונה" אחת.

ערך אימגדרי

הדברים עולים כמסקנה מן העמדה שהוצגה כאן, ובכל זאת איינן את הדברים במפורש. כיוון שמדובר במידה ממידות הנפש ובתכונת אישיות, גם עניין צניעות הלבוש שייך בשווה לשני המגדרים. וכך מובא בתשובת הרב עובדיה יוסף זצ"ל ביחס ללבושו של המתפלל ושליח הציבור:

הלובש חולצה בשרוולים קצרים, המכסים את הזרוע עד המרפק, מותר לו להיות שליח צבור להוציא את הצבור ידי חובתם, אבל אם השרוולים קצרים ביותר, עד שחלק מהזרוע העליון, שבין המרפק לכתף, מגולה, אינו רשאי לשמש שליח צבור, שאין זה כבוד הצבור, אבל יחיד המתפלל לעצמו, מותר לו מן הדין להתפלל בשרוולים קצרים. וההולך במכנסים קצרות, כמו שנוהגים בקיבוצים, לא ישמש כשליח צבור.¹⁸

אפשר להתרשם בדבריו של הרב עובדיה מן הדמיון בין גדרי הלבוש המקובלים כהולמים נשים לאלו הנדרשים מן הגברים, כמעט ללא הבחנה. עוד ראויה לציון בדבריו ההבחנה

18 שו"ת יחוה דעת, חלק ד, סימן ה.

בין שליח ציבור לבין יחיד המתפלל, והעובדה שבקביעת הלבוש הנכון והמתאים יש משמעות להקשר ולמקום. חיבור נושא הלבוש עם נושא כבוד האדם והציבור אינו גורע מערכה של הצניעות או מהאפשרות לקבוע לה גדרים ואמות מידה. הוראות נוספות חוצות מגדרים שעניינן בצניעות מצויות בשולחן ערוך כחלק מן ההדרכה הנוגעת להשקמת הבוקר:

לא ילבש חלוקו מיושב (טור) אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעודנו שוכב, ונמצא כשיקום שהוא מכוסה.

אל יאמר: הנני בחדרי חדרים מי רואני, כי הקדוש ברוך הוא מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו, ג).¹⁹

וכן מצוין בהוראות לסיום היום והכניסה של האדם למיטתו, לקראת שינה:
כשיפשוט חלוקו לא יהפכנו ממטה למעלה, שא"כ נמצא גופו ערום, אלא יפשטנו דרך ראשו ויכסה עצמו בסדינו מתחת, ויכנס במטתו.²⁰

ההנחיה ללבוש את הבגד ולפושטו בצניעות, גם כשאין איש בחדר, נובעת מן הצורך של האדם בצניעות גם אל מול עצמו ומול קונו. כידוע, קיימות הנחיות מפורטות באשר לסדרי הצניעות בכל התחומים האינטימיים של החיים: במרחץ ובמקווה, בשירותים ובחדר השינה. הן נוגעות לגברים ולנשים כאחד - בהבדלים המתבקשים מן האפיונים של כל מגדר ושל כל תחום. כולן נובעות מן התודעה הבלתי פוסקת של "שיויית ה' לנגדי תמיד".²¹ כמובן, מי שיגזור מכל אלה כי יש להתקלח בלבוש מלא, נכשל בהפנמת מושג הצניעות וערכו...

הניסיונות לקשור את הלכות צניעות עם דיני ערוה ועריות מקורם אפוא בטעות. הסוגיות שדנות בדיני ערוה באישה אינן עוסקות בלבושה של האישה. הן מדברות על 'שמירת העיניים' של האיש ועל המגבלות הנובעות מן המתח המיני הטבעי, מתח שלא ייפתר גם אם נשים יכסו את כל גופן. מתח זה חיוני לקיומו של עולם, ויש להתמודד עמו.²²

המסקנות העולות מגדרי ערוה השונים מובאות בסימן כא באבן העזר, ולמרות קוצר המאמר אביא את הסימן במלואו למען יתרשם הקורא:

צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד. ואסור לקרוץ בידיו או ברגליו ולרמוז בעיניו לאחד מהעריות. ואסור לשחוק עמה, להקל ראשו כנגדה או להביט ביפיה. ואפילו להריח בבשמים שעליה אסור. ואסור להסתכל בנשים שעומדות על הכביסה. ואסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה שהוא מכירה, אפי' אינם עליה, שמא יבא להרהר בה. פגע אשה בשוק, אסור להלך אחריה, אלא רץ ומסלקה לצדין או לאחוריו. ולא יעבור בפתח אשה זונה, אפילו ברחוק ארבע אמות. והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוין ליהנות ממנה,

19 שולחן ערוך, אורח חיים, ב, א-ב.

20 שולחן ערוך, אורח חיים, רלט, ב.

21 ראו רמ"א, אורח חיים, א, א. חיוב הקדושה מתפרט להוראות נוספות כגון הליכה שלא בקומה זקופה, כיסוי ראש (לגברים), הליכה בלבוש נקי וכל ההוראות המופיעות בסימנים הראשונים בשולחן ערוך בחלק אורח חיים. לכך אפשר להוסיף את החובה לשמור על לשון נקייה ועוד.

22 יומא סט ע"ב.

כאלו נסתכל בבית התורף (פי' ערוה) שלה. ואסור לשמוע קול ערוה או לראות שערה. והמתכוין לאחד מאלו הדברים, מכין אותו מכת מרדות. ואלו הדברים אסורים גם בחייבי לאוין.

אין בסימן הזה רמז קל שבקלים למגבלות המוטלות על לבושה של האישה ואין בו איסור על פעילויות מסוימות של נשים. הן יכולות להתבשם, ללבוש צבעונים, לכבס את הכביסה על הנהר, ללכת בשוק ועוד ועוד. האיש אסור בהסתכלות בכל אלו אם הוא מתכוון ליהנות מהם.²³ מי שמנסה להוכיח מן הסוגיות הללו ולגזור מהן את הלכות הצניעות הרי הוא שוגה. בהתאמה, לעניות דעתי, גם החינוך לצניעות על בסיס זה הוא שגוי. מורה אינה אמורה להסביר לתלמידתה שעליה לכסות את עצמה בגלל הסחת הדעת שתיגרם למורה ממין זכר שילמד בשיעור אחריה. בניית ערכי הקדושה והכבוד העצמי שמעניקה הצניעות לאדם היא המייצרת את המרווח הנכון עבור שני המינים לתקשורת בריאה ונקייה. היכולת להבחין בין מפגש ענייני בין המינים לבין גלישה למישורים אינטימיים או קלי ראש לא תושג על ידי הקפדה על הסממנים החיצוניים, כי אם על ידי חינוך ליצירת אקלים ראוי ביחסים בין המינים, והאחריות לה מוטלת על שני הצדדים.

הנחת כללי לבושה של האישה בתוך הקשר של יחסים בין המינים היא עצמה בבחינת פריצות והפך הצניעות. את הדברים כתב בצורה הנוקבת ביותר הרב יהודה ברנרס בדרשה לפרשת לך לך:

משהגיעו למצרים, נחשף אברהם לראשונה בחייו, אחרי שנות נישואין רבות, לאפשרות להסתכל על נשים כעל "אובייקט מיני", ולא כעל בני אדם. לפיכך נתיירא שהמצרים יחמדו אותה, יהרגו אותו ויקחו אותה, כפי שאכן קרה בהמשך. הזיהוי המידי של אשה עם מיניות, ושל כל מפגש בין גברים לנשים כרקע לפריצות, הוא נחלתה של חברת שוחרת זימה.²⁴

לדבריו, ההפרדות ובניית החומות והגדרות סביב הנשים נובעות מתודעה "מצרית" ולפיה האישה היא אובייקט מיני. וכל אלו נובעים מן התפיסה המתירנית ולא מצניעות יתר או מהפנמה של ערך הצניעות.

מה מפנימים בני הנוער מתוך הדיבור האינסופי על חובת ההפרדה בין בנינים לבנות? מההטפות בדבר האיום הנורא של הטלויזיה והאינטרנט? מההנחה של המבוגרים שאין כביכול לנער ולנערה שום כלים להתמודד ולכן הפתרון היחיד העולה על הדעת הוא להשליך את הטלויזיה והאינטרנט מן הבית, או לכל הפחות להתקין מערכות הגנה ובקרה כאלה שימנעו מן הילדים התמימים לגלוש לכל אותם מחוזות של זימה? הנוער קולט את המסר בשלמותו. הבנות לומדות שיש להתייחס אל כל הגברים כאל מצריים, הבנים לומדים שמצופה מהם באופן טבעי להסתכל על נשים כמו המצריים על שרה אמנו.²⁵

23 כזה הוא גם האיסור ללכת אחרי אישה, הנגזר מן הסוגיה בברכות סא ע"א. המעיין שם במקור יראה שאין מדובר באיסור מוחלט אלא מדובר באיסור בהקשר בעייתי, כשאדם צועד בעקבות אחרי אישה, ומוכן שהדבר אינו ראוי.

24 יהודה ברנרס, דרשה לפרשת לך לך, תש"ע. (טרם פורסם)

25 דוגמה נאה לעיסוק חסר צניעות בענייני צניעות יכול לשמש הקליפ (הלא-יהודי) בנושא הצניעות

במילים שונות, מנקודת מבט מעט שונה ובשפה הלקוחה מתחום חקר המגדר מדברת ד"ר רוגני עיר-שי על ההדרה הנובעת משיח הצניעות:

עוד לא ראיתי שככל שהחברה "צנועה" יותר יש בה פחות פגיעות מיניות. הסטטיסטיקה לא משקרת בעניין הזה. אדרבא, כן ראיתי שככל שהחברה "קדושה" יותר, כביכול צנועה יותר, כך ההדרה כלפי נשים גדולה יותר... האם זה באמת יותר צנוע?²⁶

על אלו אוסיף מניסיוני האישי. מתברר שלפעמים, אותם אנשים שמדברים בשבח כסוי האישה מתוך פירוט מדוקדק ובוטה מצד עצמו, החל בהלכות צניעות והדיבור עליהן בפרהסיה וכלה בהפרדה כמעט מוחלטת בין המינים, הם אלו שאינם מבינים את הבעיה שבנוכחות הדיינים במעמד הטבילה של נשים לגיור, אף שמעמד זה רחוק מאוד מגדרי הצניעות שהם מציבים בדרך כלל.²⁷ בעיניי, הדיסוננס הזה מצביע על קהות חושים, על אובדן דרך, על פורמליסטיקה של מושג הצניעות ועל התנתקות מן המוסר הטבעי ומערך יסודי בעבודת ה'.

גדרי הלבוש

האתגר של הצניעות אינו נובע כאמור מהיחס שבין המינים, ולכן החינוך לצניעות אינו אמור לסגור את הנשים מאחורי סורג ובריח; גדרי הצניעות אינם נובעים מהיבט זה. כמסקנה ראשונה אציע לומר שריבוי כסויים, למשל, הוא פסול. התהליך המחלחל בחברות מסוימות של כסוי יתר של הנשים ברעלות ובשכמיות צניעות מונע מפריצות יתר ויש לשלול אותו מכול וכול. כך גם יש להתנגד לכל ניסיון להלביש את האישה באופן שהוא נוח יותר לאיש העומד מולה. אך מהו הכלי המאפשר לגזור גדרים הלכתיים מערך הקדושה?

המעבר מערך לגדרים ברורים הוא מעבר מוכר מכל תחומי ההלכה. בהרבה תחומים בהלכה אי אפשר לנתק את הזיקה ההדוקה שבין תחום ההלכה הצרופה לתחום המוסר. בתורה עצמה בדרך כלל אין מרחק בין שני ההיבטים הללו, ומצוות רבות נתמכות בטעם רעיוני ובעיקרון מוסרי. למרות הצמידות של האגדה להלכה, אפשר לייצר גדרים. ההלכה אינה חומקת מלתאר לאדם כיצד לירא את אביו ולכבדו: יקום מפניו, לא יסתור את דבריו או יאכילו וישקוה וכדומה. אך אוי לו לאדם שאינו מבין כיבוד הורים כפשוטו מהו, וכדי לקיים מצוות כיבוד הורים בשלמותה או כדי לצאת ידי חובתה ישקיע עצמו בדקדוק בהלכות המובאות בשולחן ערוך או יחביא את המפתח לכספת תחת הכר של אביו הישן כבסיפורו של דמא בן נתנא.

בנושאי צניעות המצב מורכב עוד יותר מאשר בכיבוד הורים, שכן חובת הצניעות פזורה לרסיסים על פני חלקי השולחן ערוך אורח חיים, חושן משפט ואבן העזר, והיא

שמופץ לאחרונה באינטרנט. הקליפ מוכיח היטב עד כמה החינוך לצניעות עשוי להטיף לחוסר צניעות ולחזק את התודעה שהגברים הם "מצרים", שמזילים ריב לנוכח דמותה של אישה.

26 מתוך דברים שנאמרו בכנס קולך, תשע"ד. ד"ר רוגני עיר-שי ממשיכה ומלינה על כך שהקדושה נותרת מהעבר האחד של המחיצה. ואכמ"ל.

27 ראו מאמרי 'והאשה מטבלת את האשה', אקדמות, כא (תשס"ח), עמ' 65-82.

ניבטת מעיצוב אורחותיו של האדם המאמין, מהשכמת הבוקר ועד בוא הערב - אל מול עצמו, אל מול אשתו וילדיו ואל מול החברה שבה הוא חי. היא ניבטת עוד מן הצורך להתגבר כארי בבוקר לעבודת הבורא. היא באה לידי ביטוי גם בלבוש השונה בתפילה ובציבוריות, בגדרי שכנים ובגדרי "ואהבת לרעך כמוך". איסוף ההוראות השונות לסל אחד שייקרא 'צניעות' טרם נעשה, ועד היום עניין הצניעות נגזר מן הסוגיות הלא נכונות.

אם כן, גדרים ישנם, אך אין מדדים קבועים וברורים לכל סיטואציה והקשר, ממש ככלל חובה מוסרית אחרת. בכך ללא ספק צודק שנרב. אמות המידה של אורך השרוולים ועובי הגרביים אין להן מקור. ההיתפסות לסנטימטרים משפילה ומביכה מכל צד שממנו מסתכלים עליה, אך בחלקם הם אינם רחוקים מלשקף מהימנה את תפיסת הצניעות המקובלת והמתבקשת.

ישנם יסודות. ישנה הגדרה לדברים שהם ערווה ללא הבחנה מבחינת הזמן, המקום והתרבות. ישנה חובה לקדושה, וכן ישנן חובת ההצנעה וחובת ההגנה על הפרטיות. הניסיון לתאר באופן מדויק, בצבעים עזים, במידות, באורך וברוחב, בציורים ובתרשימים את הלבוש, מתוך התמקדות באישה דווקא, הוא חלק מניסיון רחב יותר לקרוא את ההלכה קריאה שטחית ומנטייה לרדד את הגוונים המרובים שלה ואת המורכבות של הדברים. הלבוש צריך להיות מכובד והוא צריך לכבד את לובשיו.²⁸ כדי לבאר מהו לבוש מכובד צריך ללמד אדם לכבד את עצמו. כשם שלא ימכור אדם את עצמו ואת הצלחותיו בשוק, כך לא יחשוף את בשרו לעין כול. רק הכסיל חפץ בהתגלות לכו²⁹ - תרתי משמע. הגמרא במסכת עירובין מבטאת היטב את הטבעיות והאינטואיטיביות של ערך הצניעות:

אמר רבי יוחנן: אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה. דרך ארץ מתרנגול...³⁰

התהליך המבוקש הוא פנימי ומשמעותי. הוא מחייב שימת לב לא רק לאיסור ולהסתרה, אלא גם לצורך של כל אחד ואחת בביטוי אישי; ביכולת לנצל את ההזדמנות החד-פעמית שניתנה לו לחיות בעולם על מנת לממש את עצמו ואת צלם אלוקים שבו.

28 שבת ק"ג ע"ב.

29 על פי משלי יח, ב.

30 עירובין ק ע"ב.